

Nenápadný zachránce životů

Fungující toalety a kanalizace mohou zlepšit život třetině obyvatel planety

FRANTIŠEK FICEK

Když se prestižní vědecký časopis *British Medical Journal* v roce 2007 zeptal několika tisíc expertů na největší pokrok ve zdravotnictví za posledních 150 let, dospěl k nečekanému výsledku. Nejvíce hlasů nezískal objev antibiotik ani vynález rentgenu, ale zavedení sanitace — tedy „obyčejné“ používání záchodů a kanalizace. Sanitace totiž zásadně přispěla k omezení takových chorob, jako byly cholera nebo úplavice, které patřily k nejobávanějším zabijákům 19. a první poloviny 20. století.

BUDOVAT TOALETY NESTAČÍ

Funkční záchod a kanalizaci jsme zvyklí považovat za naprosto základní životní

potřeby. Jinde ve světě však nejde ani dnes o běžnou záležitost. Zhruba třetina světové populace nemá přístup k žádné formě bezpečné sanitace a téměř miliarda lidí vykonává potřebu jednoduše venku. To pro jejich život znamená výrazné omezení i nemalé riziko. My si jen těžko dokážeme představit, jak svazující je pracovat bez možnosti si odskočit. Lidé bez záchodu často vstávají dlouho před rozbřeskem, aby svou potřebu vykonali pod rouškou tmy. Právě během této zranitelné chvíle se pak mohou stát obětí útoku zvířat. Zejména ženy jsou navíc vystaveny nebezpečí sexuálního napadení. Není to tedy pouze riziko infekcí, co dělá

z nedostatečné sanitace vážný problém.

O jeho globálním významu dnes svědčí i zařazení sanitačních cílů mezi takzvané Cíle udržitelného rozvoje. Donedávna ovšem byla tato problematika značně přehlížena. Pokud nějaké programy na zlepšení sanitace probíhaly, zaměřovaly se pouze na budování záchodů a naprosto ignorovaly společenské překážky pro (ne) používání toalet. Miliony postavených záchodů tak nepřinesly žádnou změnu k lepšímu. Technická stránka věci je samozřejmě důležitá; toalety musí být k dispozici a musí také vyhovovat místnímu prostředí. Například „evrop-

ský“ záchod, který potřebuje 3—9 litrů vody na jedno spláchnutí, je absolutně nepoužitelný pro podstatnou část světa.

PŘEHLÍŽENÉ SOCIÁLNÍ ASPEKTY

Sociální dimenze má však přinejmenším stejný význam. V řadě společností je nepoužívání záchodů hluboce zakořeněnou normou. Lidé jsou po generace zvyklí vykonávat svoje potřeby venku a leckdy tento způsob preferují před toaletami, které považují za nečisté. Nejde ale o nečistotu fyzickou — jde o kulturní normy, zvyky a tabu, jež sanitaci obklopují. V některých případech třeba zamezují sdílení téhož záchodu více rodinami nebo dokonce různými členy stejné domácnosti. To úzce souvisí s dalším problémem. Chození na toaletu je sice záležitost výsostně individuální, ale sanitace je otázka komunitní. Aby bylo možné dosáhnout zlepšení zdravotní situace, musí záchody využívat všichni členové společenství.

Sanitační opatření tak postupně prošla zásadní proměnou, i když do značné míry metodou pokusu a omylu. Dnes je mnohem více pozornosti věnováno projektům či programům, které usilují o zapojení celé komunity a přednostně pomáhají změnit sociální zvyklosti spjaté s používáním záchodů. Namísto pouhého vzdělávání o zdravotních rizicích se uplatňují aktivity, jež poutavě zapojují místní obyvatele.

ZMĚNIT MYŠLENÍ LIDÍ

Tyto aktivity se snaží zdůraznit společenskou prestiž související s chozením na toaletu. Také však poněkud kontroverzně pracují s negativními emocemi: kdo záchod i nadále

odmítá používat, může být vystaven zostuzení a zahanbení. Obecně je cílem vytvořit nové společenské normy, které nepoužívání toalet považují za nepřijatelné. Vzniká tím zásadní tlak na změnu chování jednotlivců, kteří se v případě úspěchu intervence pustí do výstavby záchodů — za dohledu a eventuální výpomoci zbytku komunity.

Podobné postupy, ač kontroverzní, se zdají být dobrým krokem k zajištění dostupnosti sanitace. Není ovšem možné je všude aplikovat stejným způsobem a otevřenou otázkou zůstává i jejich skutečný dlouhodobý efekt. Z těchto důvodů je problematika sanitace už delší dobu v hledáčku vědců. Na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy se jejímu výzkumu věnuje tým sociálních geografů pod vedením docenta Josefa Novotného. Mimo jiné se tak ve spolupráci s indickými kolegy a s organizací Člověk v tísni uskutečnila během posledních dvou let terénní šetření v jižní Etiopii a v indických státech Karnáta a Džhárkhand.

SMĚLÝ PLÁN: SANITACE PRO VŠECHNY

Je až s podivem, jak závažným „jedem“ jsou pro člověka jeho vlastní výkaly, a jak velkým problémem to zůstává pro obyvatele rozvojových zemí. Podle poslední zprávy Světové zdravotnické organizace, která popisuje data z roku 2012, zemřelo na následky nedostatečné hygieny a sanitace jen v tomto roce celosvětově 871 000 lidí. Obrovské číslo ale půjde snížit — jedná se totiž prakticky výhradně o úmrtí na nemoci, jimž se dá předcházet vhodnými sanitačními intervencemi.

Háček je ve slově „vhodnými“, protože zatím nemáme k dispozici žádný jasný návod. Jak konkrétně se bude dál pracovat na zlepšování situace, záleží na jednotlivých státech a rozvojových organizacích. Každopádně mezinárodní komunita, v čele s Organizací spojených národů, si ve zmíněných Cílech udržitelného rozvoje ambiciózně předsevzala zajistit do roku 2030 bezpečnou sanitaci pro všechny. ●

